

ISSN 2518-7503

Міністерство освіти і науки України

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 8

Рівне – 2017

Міністерство освіти і науки України

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 8

Засновано у 2013 році

Рівне – 2017

ISSN 2518-7503
УДК 159.9+316.6
П 86
ББК 88

Психологія: реальність і перспективи: збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 8 / упоряд. Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова; ред. кол. : Р. В. Павелків, В. І. Безлюдна, Н. В. Корчакова. – Рівне : РДГУ, 2017. – 318 с.

**Збірник наукових праць «Психологія: реальність і перспективи» включено до
Переліку наукових фахових видань України з психології**
(на підставі Рішення Атестаційної колегії МОН України від 29 вересня 2016 та Наказу Міністерства освіти і науки України від 07.10.2016, № 1222) .

Свідоцтво про державну реєстрацію: **Серія КВ № 18713-7513 Р**

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології. Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Заступник головного редактора:

Безлюдна Валентина Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Відповідальний секретар:

Корчакова Наталія Вікторівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ:

Максименко Сергій Дмитрович – академік-секретар відділення психології, вікової фізіології дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології ім. Г.С. Костюка.

Лєволицький Тадеуш – доктор гуманістичних наук, професор відділення педагогіки і психології професійно-технічної освіти ректор Вищої педагогічної школи м. Варшава (Республіка Польща).

Шугаєва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету.

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія».

ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕГІЇ:

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету.

Михальчук Наталія Олександрівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного гуманітарного університету.

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету.

Петренко Оксана Борисівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри вікової та педагогічної психології, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету.

Вірна Жанна Петрівна – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки.

Гошовський Ярослав Олександрович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки.

Камінська Ольга Володимирівна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету.

Ставицький Олег Олексійович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Міжнародного економіко-гуманітарного університету ім. академіка Степана Дем'янчука.

Немеш Олена Миколаївна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової і педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Кулаков Руслан Станіславович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Назаревич Вікторія В'ячеславівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Павелків Віталій Романович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної психології та психодіагностики, декан психолого-природничого факультету Рівненського державного гуманітарного університету.

Созонюк Ольга Степанівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Упорядники: **проф. Павелків Р. В., доц. Корчакова Н. В.**

Науково-бібліографічне редагування: **наукова бібліотека РДГУ**

Рецензент: **Журавльова Лариса Петрівна** – доктор психологічних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, завідувач кафедри теоретичної психології та психології розвитку Житомирського державного університету ім. І. Франка.

Друкується за рішенням Вченої ради РДГУ (протокол №4 від 30 березня 2017 року)

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

5. Psihologicheskij slovar' / [pod red. V. P. Zinchenko, B. G. Meshherjakova]. – M. : Raduga, 2000. – 134 s.
6. Pushkarev A. L. Osobennosti korrekcii posttravmaticheskogo stressovogo rasstrojstva (PTSR) u uchastnikov voennyh dejstvij : metod. rekomendacii / A. L. Pushkarev V. A. Domorackij, N. E. Krylova i dr. – Minsk : TravelMost, 2000. – 45 s.

Bulchuk T.I., Mushkevych M.I. PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PERSONAL AND FAMILY FUNCTIONING OF THE ATO PARTICIPANTS

The article presents theoretical and practical achievements on key indicators of personal psychological functioning and family functioning of the participants of the Antiterrorist Operation. We consider the phenomenon of PTSD in retrospect and select modern approaches to the analysis of the psychological characteristics of personality functioning of the combatants. It is indicated that the proposed diagnostic procedure helped reveal that the majority of participants require additional medical and psychological examination and psychological support. It is found that participants of the ATO are characterized by sleep disorders, symptoms of depression, general anxiety, aggression, unmotivated diligence, addiction, guilt, impaired cognitive sphere, destructive ways of resolving conflict, emotional vulnerability, physiological disorders. In family situations it is characterized by the state of indifference, problems in the performance of domestic duties, avoiding conflict resolution, hyperactivity and more. It is indicated that selected signs of personal family functioning will help in the future to select that category of people who need prolonged psychological support and will help in the choice of the effective ways and means of further effective psychological counseling and therapeutic care.

Key words: ATO members, personal functioning, family functioning, post-traumatic stress disorder (PTSD), acute stress disorder, emotional reactions, mental state, psychological trauma.

УДК 159.923:316.61–058.3

В.Б. БУЧКО

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СПРИЙМАННЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КУЛЬТУРИ БІДНОСТІ ТА БАГАТСТВА

Стаття присвячена висвітленню психологічних особливостей сприймання справедливості представниками культури багатства та бідності, вказано на психологічні компоненти, які в сукупності дають можливість виокремити представників згаданих культур. Вирізнено антисоціальний тип особистості, який схильний порушувати справедливість насильством або обманом (представники культури «натуральної бідності») та «паразитарного багатства») та просоціальний тип (представники культури «вимушеної бідності») та «натурального багатства»). Автор наголошує на тому, що існує пряма залежність між конструктивними способами відновлення справедливості та моральним розвитком і свідомістю особистості. Чим вищий рівень свідомості, тим більша ймовірність відновлення справедливості добровільно шляхом переговорів або за допомогою посередника.

Ключові слова: справедливість, сприймання справедливості, способи відновлення справедливості, свідомість, моральний розвиток особистості, бідність, багатство, медіація.

Статья посвящена освещению психологических особенностей восприятия справедливости представителями культуры богатства и бедности, указано на психологические компоненты, которые в совокупности дают возможность выделить представителей упомянутых культур. Выделено антисоциальный тип личности, который склонен нарушать справедливость насильем или обманом (представители культуры «натуральной бедности») и «паразитарного богатства») и просоциальный тип (представители культуры «вмужденной бедности») и «натурального богатства»). Автор отмечает, что существует прямая зависимость между конструктивными способами восстановления справедливости и нравственным развитием и сознанием личности. Чем выше уровень сознания, тем больше вероятность восстановления справедливости добровольно путем переговоров или с помощью посредника.

Ключевые слова: справедливость, восприятие справедливости, способы восстановления справедливости, сознание, нравственное развитие личности, бедность, богатство, медиация.

Постановка проблеми. Абстрактні поняття «справедливість», «бідність», «багатство» сприймаються досить по-різному. Самі поняття багатства та бідності мають різне емоційне навантаження у людей, по-різному співвідносяться із раціональною та просоціальною поведінкою. Від розуміння вищезазначеного, інтеграції цінності справедливості, раціональної та просоціальної поведінки в ієрархію загальних цінностей залежить поведінка тієї чи іншої особистості. Особливо це актуально в умовах значної майнової стратифікації, соціальної нерівності населення України, відсутності середнього класу, порушення базових прав та потреб людини. Від сприймання справедливості та раціональності, просоціальної поведінки представників законодавчої, виконавчої та судової влади залежить благополуччя населення на мікро- та макрорівні. Спроможність існувати на встановлений прожитковий мінімум також певним чином свідчить не тільки про фактичний матеріальний стан країни, але і про сприймання справедливості розподілу благ, уявлень про базові потреби тощо. Щоб зрозуміти, що таке справедливість для багатшої чи бідної, просоціальної чи антисоціальної особистості, потрібно

проаналізувати особливості сприймання ними цього поняття. Це б дало змогу прогнозувати їхню поведінку завдяки розумінню їх суб'єктивного сприймання дійсності через призму справедливості.

Формулювання цілей статті. Теоретично та емпірично висвітлити особливості сприймання особистістю справедливості з позиції культури багатства та бідності, просоціальної та антисоціальної поведінки.

Завдання: виявити залежність та особливості сприймання справедливості з такими чинниками, як: культура бідності та багатства; висвітлити особливості формування емоційно-оціночного сприймання справедливості просоціальною та антисоціальною особистістю; зазначити об'єктивні та суб'єктивні причини сприймання дійсності як справедливої (несправедливої) представниками культури «вимушеної бідності», «натуральної бідності», «натурального багатства» та «паразитарного багатства»; показати конструктивні та деструктивні способи відновлення справедливості вищезазначеними представниками культур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З питань справедливості фундаментальною працею є «Теорія справедливості» Джона Ролза, у якій йдеться про справедливість як чесність, принципи справедливості, поняття свободи, терпимості, зобов'язання та обов'язки, теорію благ, почуття справедливості та ряд інших суміжних до справедливості понять. Значний вклад у розвитку зазначеної тематики вніс Л. Колберг, як автор моделі морального розвитку та ряду емпіричних досліджень, а також Дж. Адамс, який обстоював ідею неупередженості як основної норми справедливості. Фрагментарно, але вагомо до проблем справедливості зверталися такі вчені, як Ж. Піаже, О. П. Ніколаєва, О. О. Голинчик, О. О. Гулевич, З. Рубін, Д. Міллер, М. Шмідт, Д. Арбах, К. Лейг, У. Стефан. Кореляційні зв'язки справедливості з соціальними феноменами досліджували М. Дойч, Дж. Грінберг, Р. Гохен, С. Брамс, Дж. Мацумото та ін.

Проблеми багатства та бідності досліджували В. О. Васютинський, О. С. Дейнека, Г. Г. Ділігенський, Л. С. Душацький, Г. В. Ложкін, В. П. Позняков, Н. М. Лебедева та інші. Актуальними у цій сфері залишаються праці Платона, Аристотеля, Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж-Ж. Руссо, А. Сміта, Е. Кондільяка, К. Сен-Сімона, М. Вебера, Ф. Гізо, Ж. Прудона, Т. Мальтуса, Д. Рікардо та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття багатства та бідності є умовними, а в даному дослідженні беруться до уваги не матеріальні критерії багатства, а психологічні. Відповідно, факт наявності статків, матеріальних благ, сфер впливу не є однозначним підтвердженням багатства і, навпаки, відсутність вищезазначеного не є однозначною констатацією бідності. Критерієм поділу є такі психічні компоненти, як: спосіб мислення, абстрактного сприймання грошей та емоційного ставлення до них, ставлення до матеріальних благ та їх цінності, гнучкість та консервативність мислення, рівень інтелектуального розвитку, емоційного інтелекту; нейролінгвістичне програмування поведінки стосовно матеріальних благ; рівня задоволення потреб та мотивації розвитку; екзистенційні проблеми («психічного буття»); детермінанти поведінки тощо.

Дослідження сприймання справедливості через призму багатства та бідності ґрунтується на 20-місячному спостереженні за респондентами віком від 19 до 34 років. Перша фаза проводилась упродовж 2014-2015 навчального року на базі Рівненського державного гуманітарного університету, наступна – на базі університету ім. Адама Міцкевича у м. Познань у 2015-2016 навчальному році.

Перш за все, ставилось завдання з'ясувати, який набір психічних рис властивий представникам культури «бідних», а який «багатих». Емоційне навантаження самих слів «багатий» та «бідний» є різним у студентів різних національностей, має різне емоційне навантаження, але результати ці в межах даної статті висвітлюватись не будуть. Як уже зазначалось, ці поняття є умовними і свідчать перш за все не про майновий стан, а швидше про патерни поведінки. Однозначно, що проведене дослідження не варто екстраполювати на всю вибірку населення, оскільки студенти, як мінімум, пройшли ряд відборів при вступі та при складанні іспитів, відповідно, їх інтелектуальний потенціал в середньому вищий за інших респондентів того ж самого віку. Також не ведеться розмежування за статевою ознакою, не виводиться відсоткове співвідношення представників культури «бідних» до «багатих».

Отже, культура «бідності» включає такі психологічні компоненти і їх треба розглядати виключно в сукупності: неорганізованість в думках та діях; фокусування на процесі, а не на результаті діяльності; неадекватно низька або висока самооцінка; нерозвинене почуття власної гідності; низький або надмірний рівень домагань (неадекватні амбіції); переважає зовнішній локус контролю (респонденти вважають, що їхній успіх залежить від випадків, збігів обставин, а не особистих зусиль); яскраво виражений егоїзм (нарцисизм); недостатня поведінка для інвестування у розвиток власних здібностей при наявності можливостей. Натомість, представники даної категорії тяжіють до інвестиції в надмірні розваги, потенційно шкідливі товари (алкоголь, сигарети тощо), в брендові товари не тільки і не стільки через їх якість, а заради демонстрації. Необхідність в задоволенні потреби в «межах розумного» варто асоціювати з математичною фразою «необхідно і достатньо», а не з фразою «більше та (або) краще ніж у сусіда». Протилежний набір психологічних характеристик дав змогу віднести респондентів до культури «багатих».

Результати спостереження дають можливість логічно виокремити наступні два типи особистості, а саме: просоціальний, куди варто віднести «вимушену бідність» та «натуральне багатство», та антисоціальний, куди віднесемо «натуральну бідність» та «паразитарне багатство». Фактично, для аналізу сприймання справедливості будемо брати критерій просоціальної та антисоціальної особистості на основі вищезазначених згрупованих понять культури «бідності» та «багатства». Окремо слід згадати про «вимушену бідність» значної маси українських студентів через відсутність доходів, заниженій самооцінці та власній гідності через об'єктивні причини тривалої відсутності можливості задовольнити базові потреби, особливо коли це підкріплюється негативними емоціями на фоні тих, хто може це зробити. Щодо інвестування у власний

розвиток, в українських студентів до уваги брався, перш за все, показник тривалості часу, а не матеріальні витрати, оскільки реально відсутня можливість значної маси інвестувати у непомерно дороге програмне забезпечення, книги, платні репетиторські заняття тощо.

Український дослідник Васютинський В. О. зазначає, що «культура бідності» – це стиль життя, реакція бідних на їхнє маргінальне становище в суспільстві. Серед рис, якими традиційно наділяються неможливі громадяни, найчастіше називають безпорадність, почуття безсилля, нестача контролю над своїм життям, залежність, постійне очікування на допомогу, низька самооцінка, приниженість, пасивність (зокрема щодо пошуку роботи), низький рівень організації, відсутність соціальної мобільності. Убогість пов'язується із зниженням працездатності, низькою трудовою вмотивованістю, відсутність стимулів до постійної професійної діяльності. Посилаючись на ряд вчених, він стверджує, що бідність і «культура бідності» успадковуються: діти переймають життєві позиції та ситуації своїх батьків. Відповідні норми поведінки, стиль і спосіб життя передаються з покоління в покоління. Нейролінгвістично програмують бідність такі фрази: «за все потрібно платити», «щастя довгим не буває», «той, хто успішний в бізнесі, не успішний в особистому житті», «світ жорстокий», «щоб не було гірше» тощо [3, с. 94-100].

Розглянувши відмінності у культурі бідності та багатства, зазначимо механізм формування емоційно-оціночного сприймання справедливості (Рис. 1), який формується індивідом на основі його вроджених та набутих на момент сприймання особливостей, взаємодії із зовнішнім середовищем, властивостями власного сприймання, котрі також значною мірою залежать від середовища, а саме досвіду, ієрархії цінностей, норм, свідомості, впливу третіх осіб, стереотипної поведінки.

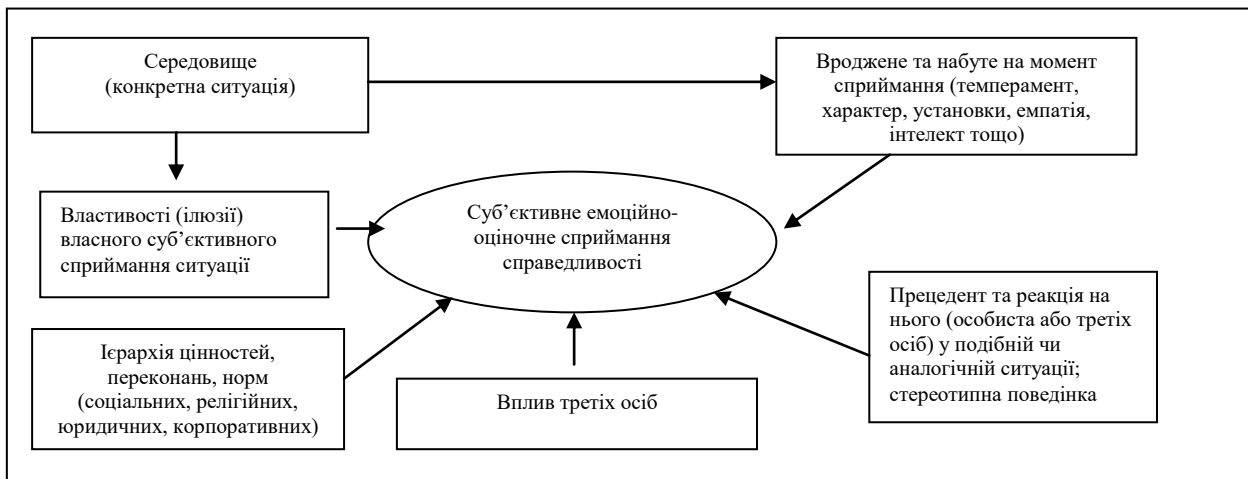

Рис. 1. Формування емоційно-оціночного сприймання справедливості

Оскільки психіка людини є суб'єктивним відображенням дійсності, сприймання справедливості чи несправедливості може бути об'єктивним (відповідає дійсності, природному стану речей), а також суб'єктивним (не відповідає дійсності повністю або частково) [2, с. 44-47].

Представники культури «вимушеної бідності» та «натурального багатства» є просоціальними у своєму сприйнятті справедливості. Головна різниця полягає у тому, що перші з об'єктивних та незалежних від них причин не можуть задовільнити основні свої потреби, хоча прикладають до цього необхідні зусилля. На адекватність емоційно-оціночного сприймання справедливості представниками «вимушеної бідності» та «натурального багатства» впливає негативне підкріплення (прикладені зусилля не дають очікуваного позитивного результату), негативний вплив третіх осіб, зокрема представників культури «паразитарного багатства» чи «натуральної бідності», а також прецеденти досягнення неправомірних результатів та відсутності відповідальності некомпетентними та безвідповідальними.

Представники культури «вимушеної бідності» та «натурального багатства» в силу своїх просоціальних характеристик та емоційно-когнітивного розвитку чутливіше реагують на непропорційний розподіл ресурсів, благ, привілеїв, пільг; відсутність чітких критеріїв такого розподілу; перешкоди в реалізації своїх законних (природних, невід'ємних) прав та інтересів; відсутність синхронізації норм з суспільними відносинами у часі; дискримінацію; вибірковість (невідповідність) відповідальності за порушення чи невиконання обов'язкових норм; відсутність діяльності щодо відновлення об'єктивної несправедливості; порушення базових норм, правил, домовленостей. Представники культури «натуральної бідності» та «паразитарного багатства» є антисоціальними у своєму сприйнятті справедливості, вони схильні порушувати справедливість насильством або обманом. Представники «натуральної бідності», як правило, нічого не роблять для покращення свого становища, а представники «паразитарного багатства» демонструють діяльність від девіантної поведінки до злочинів з найвищим ступенем суспільної небезпеки.

Проведений у Сполучених Штатах Америки експеримент щодо заселення найбіднішими верствами населення (безробітними та жебраками) спеціально підготовлених кварталів, призвів до неочікуваних негативних результатів. Одним з найвідоміших районів того часу був «Прюїт-Ігоу», побудований в Сент-Луїсі штату Міссурі. Кількох місяців вистачило, щоб комплекс перетворився в «державу», що складається зі

злочинців. Там жили «за поняттями», сприймали працюючих людей як ненормальних, а злочинців вважали авторитетами, кожен другий житель «Прюїт Ігоу» був судимий. Соціальний рай перетворився на гетто, при чому, одне з найстрашніших в США. Поліцейські їздили на виклики тільки вдень: всі відділки офіційно відмовилися від нічних викликів, боячись втратити людей. Саме в роки існування цього житлового кварталу Сент-Луїс увійшов до трійки найбільш небезпечних міст США. Згодом влада прийшла до єдиного прийнятного виходу: почалося розселення мешканців в інше соціальне житло, проведено спільний рейд армії і поліції, а після зачистки будинки оточували і підривали [6]. Негативними чинниками неадекватного сприймання справедливості представниками зазначених культур є: значні генетичні відмінності у пізнавальних здібностях суб'єктів; значне розшарування суб'єктів за різними ознаками, потребами, бажаннями, цінностями, нормами; занижений рівень домагань та відсутність достатньої діяльності для задоволення потреб або навпаки, завищений рівень домагань та задоволення потреб незаконним та несправедливим способом; відсутність балансу між емоційно-вольовою, когнітивною та мотиваційною сферами людини як системи стримувань та противаг; антисоціальна поведінка, цінності, норми, недотримання зобов'язань. Відсутність критичної маси адекватних особистостей не дає можливості вищезазначеним представникам культур набувати належних патернів поведінки, навчатись через спостереження, бачити альтернативну соціально бажану поведінку, інтелектуально та морально розвиватись тощо. Ось чому наявність середнього класу є настільки важливою для успішного розвитку держави на макрорівні. Раціональна справедлива поведінка дозволяє людині процвітати настільки, наскільки цьому сприяють обставини, і використовувати свої здібності в тій мірі, в якій вона може це робити [4]. Сприймання справедливості включає в себе ряд психічних процесів, особливо когнітивний, через призму якого оцінюється ситуація та накладається на шаблони власного досвіду, цінностей, свідомості (правосвідомості), потреб. Власне, розуміння власних або чужих потреб (завдяки емпатії) сприяє виникненню відповідної емоції. Оціночно-емоційне сприймання справедливості відбувається по відношенню до людської поведінки. Незадоволення потреб в силу форс-мажорних обставин, котрі не залежать від волі людини, не сприймається як несправедливість, а як нормальний стан речей.

Поняття «справедливість» багатогранне і неоднозначне, його сприймання і розуміння залежить від конкретної ситуації, часу (епохи), психіки сторін тощо, проте можна виходити від протилежного поняття - «несправедливості». Зокрема, варто виділити декілька найпоширеніших причин несправедливості, пов'язаних з розподілом благ, виконання ролей в процесі розподілу, несправедливість стосовно часу та способу поділу майна, порушення існуючих усних (письмових) законних правил [2, с. 44]. Об'єктивні та суб'єктивні причини виникнення несправедливості викликають певну поведінку та її відновлення. Способи (шляхи) відновлення справедливості, наведені на Рис. 2 корелюють із моральним розвитком особистості на мікрорівні та моральним розвитком нації (народу) на макрорівні. Дослідження американського психолога Л. Колберга показують особливості розвитку моралі дитини. Згідно з його теорією, розвиток моралі дорослого, як і у дитини, носить спонтанний характер; на розвиток моралі впливає рівень освіченості, спілкування з дорослими, бажання отримати нагороду за гідну поведінку [5]. Л. Колберг виокремлює три фази (рівні) моральної свідомості. Відповідно, сприймання справедливості буде різним на різних рівнях. На передконвенціональному рівні особистість демонструє відповідну поведінку, щоб уникнути покарання і (або) демонструє слухняність в обмін на якісь конкретні блага і заохочення (характерно для представників культури натуральної бідності та паразитарного багатства). На конвенціональному рівні розвитку моралі дитина або дорослий очікує схвалення з боку оточуючих за гідну поведінку і старається уникнути сорому та осудження з боку третіх осіб [5]. За таких умов, простежується певна соціальна справедливість та загальноприйняті норми поведінки. Сама назва стадії розвитку «конвенціональна» говорить сама за себе і означає «договірна». На постконвенціональній стадії, мораль є автономною і керується внутрішньою мотивацією особистості. Власне, на такому рівні розвитку людина є особистістю, оскільки має фіксовану ієрархію потреб, цінностей, дотримується норм не через осуд, покарання чи зовнішній стимул, а виходячи з власного внутрішнього переконання (характерна для представників культури вимушеної бідності або натурального багатства). Особистість вбачає у моральних правилах корисність як для себе, так і для інших, проте здатна вимагати їх логічного обґрунтування. Факт визнання на цій стадії норм, які відповідають інтересам більшості є основою для формування свідомості загалом та правосвідомості зокрема. Відповідно, дотримання справедливих норм є необхідним та достатнім для встановлення справедливості.

Таким чином, на найвищому рівні свідомості буде справедливість не тільки адекватно сприйматись, а й відновлюватись конструктивним шляхом (культура «вимушеної бідності» та «натурального багатства»). На доконвенціональному рівні розвитку моралі та свідомості є загроза відновлення справедливості шляхом застосування примусу (культура «натуральної бідності» та «паразитарного, кримінального багатства»). Конвенціональний рівень у даному сенсі є перехідним, тому для конструктивного відновлення справедливості потрібно докладати зусилля, як правило, таку місію виконують законодавчі, судові, правоохоронні та виконавчі органи влади. Їхня діяльність відображає рівень моралі, свідомості, правосвідомості та справедливості на макрорівні.

З Рис. 2 видно, що бувають два шляхи відновлення справедливості: мирний (конструктивний) та примус (деструктивний). З психологічної точки зору, найкращим конструктивним способом відновлення справедливості є переговори або медіація [1, с. 125-128]. За таких умов прийняте рішення не є настільки асиметричним, як при судовому процесі, тому запровадження інституту медіації на законодавчому рівні в

Україні в цивільному, господарському та адміністративному процесі є актуальним, доцільним та, з огляду на досвід розвинених країн, може бути достатньо ефективним [2, с. 47-49].

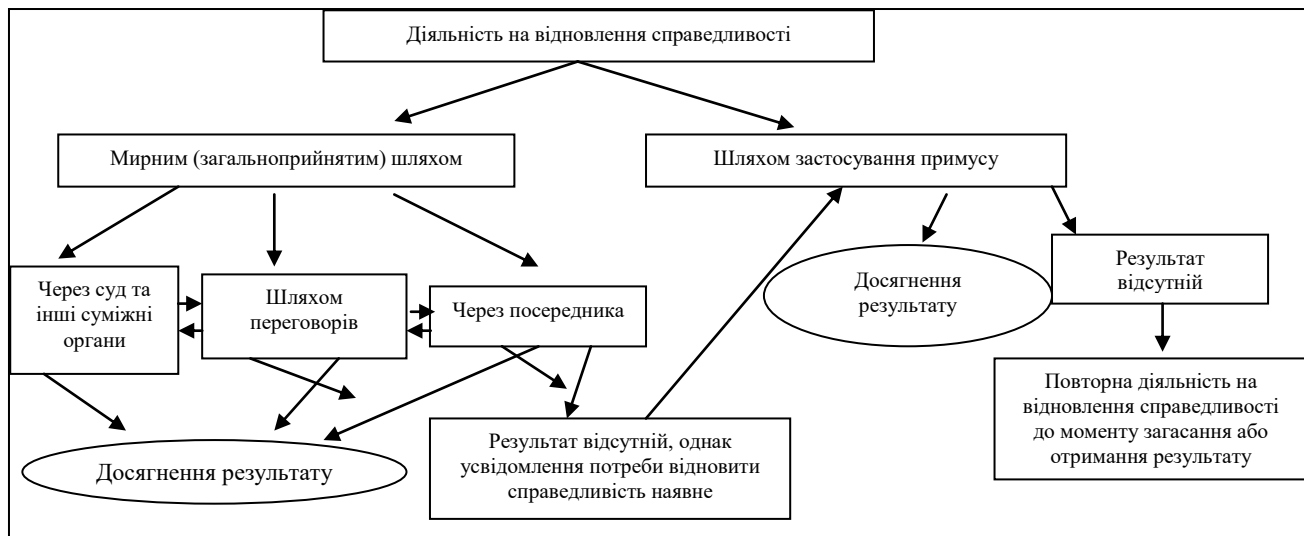

Рис. 2 Шляхи відновлення справедливості

Працюючи на волонтерських засадах, проведемо спостереження в Польському Центрі Медіації (філія у м. Познань) у квітні – червні 2016 року та виявлено, що переважна більшість прихильників добровільно вирішує конфлікти шляхом переговорів та медіації – просоціальні особистості з розвинутою свідомістю в цілому, в тому числі правосвідомістю. Ефективність медіації в країнах Європи є непрямим доказом рівня правосвідомості, хоча між нею як альтернативною конструктивною формою вирішення конфліктів та рівнем свідомості (правосвідомості) простежується прямий зв'язок. Саме у таких розвинених країнах Європи, як Франція, Німеччина, Великобританія та Італія, медіація є набагато популярнішою та ефективнішою ніж у тих країнах, де вона уже на законодавчому рівні впровадження відразу після їх вступу в ЄС (Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чехія в 2004 році та Румунія, Болгарія - 2007), проте не є настільки популярною та ефективною.

Державним органом і останньою легітимною інстанцією щодо встановлення справедливості є суд. Відтак, неадекватне сприйняття суддями справедливості наносить непоправної шкоди суспільству. Справедливість суддів не здатна встановити її в цілому, якщо закони є несправедливими. Слід відмітити, що рішення суду є в першу чергу законним, а в другу – справедливим. Асиметричність судового рішення та його потенційна законність (а не справедливість) є основним чинником, що спонукає сторони врегульовувати конфлікт самостійно або через посередника. Поняття справедливості і законності можуть накладатись одне на одне, а можуть накладатись частково і в окремих випадках взагалі не співпадати. Законність – це правильна кваліфікація, дотримання відповідної норми закону, аналогії права тощо. Відтак, щоб рішення суду було справедливим, необхідно, як мінімум, щоб справедливим був закон і виконувався неупереджено. Питання справедливості законів сумнівне, тому що сприймання справедливості є емоційно-оціночне, а народні обранці, котрі його приймають, не завжди здатні в силу свого розумового та емпатійного розвитку, вольових властивостей запропонувати і прийняти справедливе рішення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Поняття «справедливість» надзвичайно широке, від міжособистісних взаємовідносин на мікрорівні до міжетнічних (міждержавних) на макрорівні. Сприймання справедливості залежить від тих психологічних характеристик, які в даній статті відповідають культурі бідності чи багатства. Емпіричні та теоретичні дослідження дають можливість виокремити два типи особистості, а саме просоціальний, куди варто віднести «вимушену бідність» та «натуральне багатство» та антисоціальний, куди входять представники культури «натуральну бідність» та «паразитарне багатство». Сприйняття справедливості та вибір способів її відновлення у разі порушення вищезазначеними представниками залежить від ряду факторів, наприклад: рівня інтелектуального та морального розвитку особистості, системи цінностей, емпатії, зовнішнього середовища тощо. Чим вищий рівень свідомості – тим більша ймовірність відновлення справедливості конструктивним шляхом. Щоб уникнути примусу для відновлення справедливості необхідно дбати, щоб ступінь розвитку правосвідомості, моралі суспільства був на конвенціональному чи постконвенціональному рівні.

Результати дослідження дають можливість зробити висновок, що превентивними засобами бідності є справедливий розподіл благ, вільний доступ до якісної освіти та стимулювання інтелектуального розвитку, демократичні принципи розвитку, які забезпечують здорову конкуренцію, формування середнього класу тощо. В протилежному випадку представники культури вимушеної бідності є потенційними мігрантами в більш сприятливе середовище для негайного задоволення базових потреб. Перспективним напрямком подальших досліджень у цій сфері є поглиблений аналіз впливу сприймання справедливості на мотивацію особистості зокрема та поведінку в цілому.

Список використаних джерел

1. Бучко В. Б. Доцільність та перспективи запровадження інституту медіації в цивільному та господарському процесі України // Нові вектори розвитку демократії та інститутів держави і права : зб. матеріалів Міжнар. юридич. наук.-практ. конф. «Актуальна юриспруденція», 10 груд. 2015 р., Київ : тези наук. доп. – Київ : Центр учб. літ., 2015. – С. 124-129.
2. Бучко В. Б. Проблема справедливості: психологічний аспект // Психологія: реальність і перспективи : зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіст. ун-ту. – Рівне : РДГУ, 2015. – Вип. 4 – С. 43-49.
3. Васютинський В. О. Соціально-психологічні ознаки «культури бідності» у свідомості та поведінці українців // Пед. і психолог. науки в Україні : зб. наук. пр. – Київ : Пед. думка, 2012. – Т. 2 : Психологія, вікова фізіологія та дефектологія. – С. 93-104
4. Ролз Дж. Теория справедливости / Джон Ролз ; пер. с англ. В. В. Целищева, В. Н. Карповича, А. А. Шевченко. – Новосибирск : Изд-во Новосибир. Ун-та, 1995. – 514 с.
5. Kohlberg Lawrence The Philosophy of Moral Development. – San Francisco : Harper & Row, 1981 – 441 p.
6. Чому жебракам не варто давати безкоштовне житло? Експеримент [Електронний ресурс] // Postroll : цікаві новини українською. – 5 березня 2017 року – Режим доступу: <http://postroll.com.ua/world/672-chomu-zhebrakam-ne-varto-davaty-bezkoshtovne-zhytlo-eksperyment.html>. – Назва з екрана.

References

1. Buchko V. B. Docil'nist' ta perspektyvy zaprovadzhennja instytutu mediacii' v cyvil'nomu ta gospodars'komu procesi Ukraïny // Novi vektory rozvytku demokratii' ta instytutiv derzhavy i prava : zb. materialiv Mizhnar. jurydych. nauk.-prakt. konf. «Aktual'na jurysprudencija», 10 grud. 2015 r., Kyïv : tezy nauk. dop. – Kyïv : Centr uchb. lit., 2015. – S. 124-129.
2. Buchko V. B. Problema spravedlyvosti: psyhologichnyj aspekt // Psyhologija: real'nist' i perspektyvy : zb. nauk. pr. Rivnen. derzh. gumanist. un-tu. – Rivne : RDGU, 2015. – Vyp. 4 – S. 43-49.
3. Vasjutyns'kyj V. O. Social'no-psyhologichni oznaky «kul'tury bidnosti» u svidomosti ta povedinci ukrai'nciv // Ped. i psyholog. nauky v Ukraïni : zb. nauk. pr. – Kyïv : Ped. dumka, 2012. – T. 2 : Psyhologija, vikova fiziologija ta defektologija. – S. 93-104
4. Rolz Dzh. Teoriya spravedlivosti / Dzhon Rolz ; per. s angl. V. V. Celishheva, V. N. Karpovicha, A. A. Shevchenko. – Novosibirsk : Izd-vo Novosibir. Un-ta, 1995. – 514 s.
5. Kohlberg Lawrence The Philosophy of Moral Development. – San Francisco : Harper & Row, 1981 – 441 p.
6. Chomu zhebrakam ne varto davaty bezkoshtovne zhytlo? Eksperyment [Elektronnyj resurs] // Postroll : cikavi novyny ukrai'ns'koju. – 5 bereznja 2017 roku – Rezhym dostupu: <http://postroll.com.ua/world/672-chomu-zhebrakam-ne-varto-davaty-bezkoshtovne-zhytlo-eksperyment.html>. – Nazva z ekrana.

Buchko V.B. PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF JUSTICE PERCEPTION THROUGH THE PRISM OF CULTURE OF WEALTH AND POVERTY

The article is devoted to highlighting the psychological aspects of justice perception by the representatives of the culture of wealth and poverty. The author indicates the psychological components that together make it possible to distinguish members of these cultures. It is emphasized that there is a direct correlation between constructive ways of justice perception and moral development, conciseness of personality. Representatives of the culture of genuine poverty and parasitic wealth tend to exhibit prosocial behavior to avoid punishment and (or) in exchange for some specific weal. Therefore, at this level of morality, consciousness is a threat of justice restoring by use of coercion. The high level of awareness and adequate perception of justice among the representatives of the culture of forced poverty and genuine wealth makes it possible to restore justice voluntarily through negotiations or mediation. Thus, the representatives of culture genuine poverty and parasitic wealth are classified as the antisocial type of personality, and representatives of the culture of forced poverty and genuine wealth as prosocial one. Preventive means against the poverty are the fair distribution of wealth, free access to high-quality education, stimulation of intellectual development, democratic principles respect, ensuring free competition, diminishing the gap between the rich and poor etc. Otherwise, representatives of the culture of forced poverty will endeavor to migrate abroad to satisfy at least their basic needs.

Key words: justice, perception of justice, ways to restore justice, consciousness, moral development of the individual, poverty, wealth, mediation.

УДК 159.922.1:159.9.019.4–055.2

Т.В. БУШУЄВА

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТА КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ ЖІНОК У ПЕРІОД ДОРОСЛІШАННЯ

Стаття присвячена аналізу взаємозв'язку особистісних особливостей та копінг-стратегій на різних етапах дорослості. Представлені результати емпіричного дослідження взаємозв'язку особистісних характеристик та копінг-стратегій жінок 23-29 років. Зокрема виявлено, що особистісними детермінантами вибору активної копінг-стратегії «асертивні дії» та просоціальної стратегії «вступ в соціальний контакт» є протилежні характеристики. З пасивною стратегією «уникнення» пов'язані «емоційна лабільність»,

З М І С Т

Павелків Р. В. Формування та розвиток здатності до моральної рефлексії в процесі активного соціально-психологічного навчання молодших школярів	5
Артемова О. І. Вплив рівня розвитку креативності на адаптацію студента-першокурсника.....	10
Бабій М. Ф. Важливість здібностей у вербальній взаємодії педагогів.....	14
Березюк Т. П. Формування професійної компетентності майбутніх менеджерів на засадах компетентнісного підходу в контексті європейського простору вищої освіти.....	18
Богдан Ж. Б., Підбуцька Н. В. Мотиваційні предиктори спрямованості особистості.....	24
Борейчук І. О., Матухно Є. В. Використання фотоспогадів у позитивній мотивації індивіда	27
Бульчик Т. І., Мушкевич М. І. Психологічні особливості особистісного та сімейного функціонування учасників АТО.....	31
Бучко В. Б. Психологічні аспекти сприймання справедливості через призму культури бідності та багатства.....	36
Бушуєва Т. В. Взаємозв'язок особистісних особливостей та копінг-стратегій жінок у період дорослішання.....	41
Веремійчук Т. А. Психологічні особливості переживання кризи студентської молоді в Україні	46
Воробійов А. М., Демчук О. О. Медіа залежність як різновид психічних відхилень.....	49
Ганкевич О. В. Вплив психотравмуючих факторів на життєдіяльність молодих та зрілих подружніх пар.....	54
Главінська О. Д. Професійне самоусвідомлення та самовизначення студентської молоді у становленні особистісної суверенності.....	59
Грипич С. Н. Розвиток професійної мотивації студентів психолого-педагогічних спеціальностей в процесі навчання у ВНЗ	63
Грицюк І. М. Арт-терапія в роботі практичного психолога з дітьми, які мають емоційні порушення.....	67
Демчук О. О., Лазарчук В. В. Життєва компетентність як підґрунтя власної життєвої і професійної успішності.....	71
Демянюк О. Б., Косарєва О. І. Модальності світосприйняття як складова індивідуальної свідомості молоді.....	75
Дучимінська Т. І., Хлівна О. М. Роль лабораторного практикуму з психодіагностики та клінічної психології у виявленні проявів особистісної безпорадності студентів.....	79
Ivashkevych E. E. Psycholinguistic aspects of comic book narration.....	84
Івашкевич Е. Унікальність особистості та структура соціального інтелекту педагога.....	88
Камінська О. В. Система засобів подолання схильності до інтернет-залежності на основі ресурсного підходу.....	92
Карковська Р. І. Деструктивні позиції осіб з близького соціального оточення щодо вдів загиблих учасників АТО.....	96
Кирилова Д. С. Психологічна готовність до материнства в структурі життєвих смислів жінки: теоретико-методологічний аналіз.....	101
Кідалова М. М. Емоційні бар'єри студентів ВНЗ: психологічні особливості прояву в умовах адаптаційного періоду	105
Клочек Л. В. Розвиток уявлень про соціальну справедливість у дошкільному дитинстві	110
Корчакова Н. В. Егоїстична мотивація як перешкода у розвитку просоціальної поведінки підлітка	114
Котлова Л. О., Марчук К. А. Психологічні особливості творення поетичного тексту (за науковим трактатом І. Франка "Із секретів поетичної творчості").....	120
Коць М. О., Онопченко І. В., Озоровський І. В. Роль мотиваційних чинників у професійному самовизначенні підлітків з особливими потребами.....	124
Коширець В. В. Особливості надання психологічної допомоги особам з ПТСР	128
Крюкова Л. В. Критерії формування особливостей емоційної сфери молодшого школяра	133
Кряж І. В., Гранкіна-Сазонова Н. В. Довіра й емоційний інтелект як предиктори особистісного благополуччя студентів-психологів	137
Кузьмін В. В. Концептуалізація соціально-психологічних процесів виникнення, формування й розвитку спільноти дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, їх інтеграція в сучасне суспільство	143
Кулаков Р. С. Особливості впливу профільного навчання на вибір старшокласниками сфери майбутньої професійної діяльності	147
Кулакова Л. М. Психологічні особливості розуміння текстової інформації молодшими школярами в умовах навчальної діяльності	153
Лисак Н. О., Петренко Н. В. Теоретико-методологічні підходи щодо структури внутрішньоособистісного конфлікту в період юнацького студентського віку	157
Литвинчук Л. М. Оцінка індивідуальних особливостей трансперсональної поведінки залежних від опіоїдів	162
Литвиненко С. А., Ямницький В. М. Формування професійної ідентичності майбутніх учителів	167
Луценко О. Л., Габелкова О. Є. Конструювання методики схильності до низької фізичної активності – процедура та результати.....	171

Луцик Г. О. Чинники схильності підлітків до девіантної поведінки	175
Магдисюк Л. І. Психологічні особливості якості життя осіб з серцево-судинними захворюваннями.....	180
Мухалчук Н. О., Yatsuryk A. O. The problem of understanding in psychology: philosophical and methodological background	184
Мушкевич М. І. Моделі організації психологічного супроводу сімей, які мають проблемних дітей	188
Назаревич В. В., Борейчук І. О. Фотографія як засіб ресурсування психоемоційного стану індивіда.....	192
Назарець Л. М. Особливості взаємодії у конфліктах та конструктивні прийоми їх подолання	197
Новік Л. О., Хупавцева Н. О. Вікові особливості становлення професійного іміджу особистості	202
Оксентюк Н. В. Мікромоменти позитивного резонансу	206
Павелків В. Р., Панасюк В. М. Прояви ознак фанатизму як соціального явища: на прикладі молодіжних субкультур	211
Петренко О. Б. Проблема самореалізації особистості у концепції М.М. Рубінштейна	215
Позднишев Є. В. Роль інструментів психотехнологій у формуванні та просуванні іміджу суб'єктів спортивної діяльності	220
Помилуйко В. Ю. Психологічні механізми розвитку ключових компетентностей у дорослому віці	225
Романюк В. Л. Дослідження психічного здоров'я особистості за рівнем тривожності	230
Рудюк О. В. Смыслодіяльна детермінація переживання кризи у безробітних.....	234
Рудь Г. В., Косарєва О. І. Психологічний аналіз прояву особистісних характеристик першокурсників	239
Савелюк Н. М. Психологічні аспекти проблеми взаємозв'язку релігійної активності та суб'єктивного благополуччя	244
Созонюк О. С. Розвиток професійного мислення майбутніх психологів у процесі фахової підготовки.....	250
Ставицька О. Г., Ставицький Д. О. Динаміка змісту особистісно-мотиваційної сфери студентів за час навчання у вузі	254
Старинська Н. В. Адаптаційний потенціал як чинник професійної самореалізації особистості.....	259
Столярчук О. А. Динаміка професійного Я-образу майбутніх фахівців.....	263
Сторож О. В., Дружиніна І. А. Психологічні особливості адаптації та творчої реалізації особистості у соціумі	268
Ткаченко О. А. Аналіз факторів професійного саморозвитку як підгрунтя самопроекування учителів.....	272
Ткачишина О. Р. Психологічна безпека особистості та явища стереотипізації у сучасному інформаційному середовищі	277
Федоренко Р. П., Лех Т. Л. Аналіз особливостей ставлення сучасних підлітків до "груп смерті" та небезпечних ігор у соціальних мережах	281
Фенина О. Я. Проблема рефлексії та рефлексивності особистості у становленні професійного самоменеджменту	286
Хомич І. С. Самооцінка дитини молодшого шкільного віку як передумова забезпечення контролю за діяльністю з точки зору нормативних критеріїв.....	291
Шановал І. М. Дослідження психологічних чинників формування професійної ідентичності студентів-психологів.....	295
Шкарлатюк К. І., Сойко О. В. Медитативні казки як ресурс особистісного розвитку дитини з психофізичними порушеннями.....	300
Яцюк Н. О. Особливості морального розвитку молодших школярів у сучасних умовах	304
Відомості про авторів	312

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник наукових праць

Випуск 8

Упорядники:
проф. **Павелків Р. В.**, доц. **Корчакова Н. В.**

Науково-бібліографічне редагування:
наукова бібліотека РДГУ

Підписано до друку 20.04.2017 р.

Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 29,14. Замовлення № 27042015 Наклад 300

Віддруковано засобами різнографічного друку
редакційно-видавничого відділу
Рівненського державного гуманітарного університету
33027, Рівне, вул. С.Бандери, 12; тел.: 0-362-26-48-83

П - 86 **Психологія: реальність і перспективи:** зб. наук. пр. Вип. 8 / упоряд.
Р. В. Павелків ; ред. кол. : Р. В. Павелків, В. І. Безлюдна, Н. В. Корчакова. – Рівне :
РДГУ, 2017. – 318 с.

УДК 159.9+316.6
ББК 88

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2017